

Moğol İstîlâsı ve
Abbâsî Devleti'nin Yıkılışı

H. AHMET ÖZDEMİR

© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2018
Sertifika no: 17313

İZ YAYINCILIK: 455
inceleme araştırma dizisi: 124
ISBN: 978-975-355-592-X
3. baskı, İstanbul, 2018

Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi 12/280, Topkapı-İstanbul
telefon: (212) 5207210 • faks: (212) 5115791
www.iz.com.tr • bilgi@iz.com.tr

Kapak resim bilgisi: *Bağdat'ın Moğollar tarafından zaptedilmesi. Minyatür, Reşidü'd-din adlı bir müellifin muhtasar tarihinden alınmadır. Yazma nüsha Tebriz'de 14. Yüzyıl başlarında istinsah edilmiş olup Berlin Staatsbibliothek'te bulunmaktadır. Ön planda görülen tüylü şapkalarıyla Moğol askerleridir. Sol üstte görünen üç kişi, bir kayıkla saraydan kaçmaya çalışıyorlar. Sarıklarından müslüman oldukları anlaşılıyor.*

kapak: Medine Efe

Basıldığı yer: Alemdar Ofset Matbaacılık Davutpaşa Caddesi
Besler İş Merkezi No: 20/29 Topkapı/İstanbul (Sertifika no: 22953)

H. Ahmet Özdemir

MOĞOL İSTİLÂSI ve
ABBÂSÎ DEVLETİ'NİN
YIKILIŞI

CENGİZ VE HÛLÂGÛ DÖNEMLERİ
(612-656/1216-1258)

H. AHMET ÖZDEMİR, Prof. Dr., 1961 Konya/Ilgın-Çavuşçugöl Kasabası'nda doğdu. İlk öğrenimini doğduğu yerde, orta öğrenimini Ilgın Lisesi'nde tamamladı. Daha sonra Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Mezuniyetinin ardından TC Milli Eğitim Bakanlığı'nun açtığı sınavı kazanarak Suriye'nin başkenti Şam'a gitti. 1985/86 eğitim öğretim yılında devam ettiği Arap Dili ve Edebiyatı Enstitüsü'nü dereceyle bitirdi. 1988 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev aldı. Aynı yıl Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans çalışmalarına başladı. Bu arada Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Eğitim Merkezi'ndeki İhtisas Kursu'nu tamamladı. 1997 yılında "Moğol İstilasası ve Abbâsî Devleti'nin Yıkılışı-Cengiz ve Hülâgû Dönemleri (616-656/1219-1258)" adlı teziyle İslâm Tarihi Anabilim Dalı'nda Doktor unvanını aldı. 25.08.1998 tarihi itibarıyla KTÜ Rize İlahiyat Fakültesi'ne öğretim üyesi olarak atandı. Akademik hayatının yanı sıra Konya Milletvekili olarak 26. Dönem TBMM çatısı altında bulunmaktadır.

Diyanet, İslam, Semerkand ve Altınoluk dergilerinde makaleler yayımlandı. H.C. Güzel'in yönetiminde neşredilen *Türkler* ansiklopedisine üç makaleyle katkıda bulundu. Bazı hacimli eserlerin çeviri kadrosunda yer aldı. Bunlar arasında Said Havvâ'nın *Hadislerle Hz. Peygamber'in Hayatı* ve *Hadislerle İbadet Ansiklopedisi* adlı eserleri, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Zâdü'l-meâd*'ı, Cezâirî'nin *En Kolay Tefsir*'i sayılabilir. Özdemir ayrıca *Şâmil'in Kâtibi M. Tâhir el- Karâhî'nin Kaleminden İmam Şâmil'in Hâtrâtı* (Ankara 2000) adlı eserin de nâşiridir.

İçindekiler

KISALTMALAR	7
ÖNSÖZ	9
1. KAYNAKLAR	13
2. ARAŞTIRMALAR	30
GİRİŞ	35

BİRİNCİ BÖLÜM
CENGİZ DEVRİ MOĞOL İSTİLÂSI
(616-621/1219-1224)

1. Moğolları istilâya Sevk Eden Sebepler	53
a. Seçilmiş Millet İnancı ve Dünya Devleti Düşüncesi	53
b. İslâm Aleminin Zenginliği	62
aa. <i>Seyhun Havzası</i>	66
bb. <i>Mâverâünnehir Bölgesi</i>	70
cc. <i>Hârizm Toprakları</i>	73
c. İslâm Ülkelerinin Davetkâr Hali	77
aa. <i>İç Çekişmeler</i>	88
bb. <i>Dış Mücadeleler</i>	104
2. en-Nâsır Lidinillah'ın Daveti Meselesi	114
3. İlk İlişkiler	125
4. Otrar Hâdisesi	135
5. Hârizm Ülkesinin istilâsı (616-621/1219-1224)	145
a. Cengiz'in ve Hârizmşâh'ın Savaş Hazırlıkları	152
b. İlk Merhale	161
c. İkinci Merhale	172
6. Cengiz'in Geri Dönüşü ve Ölümü	178

İKİNCİ BÖLÜM
HÜLAGU DEVRİ MOĞOL İSTİLASI VE
ABBASİ DEVLETİ'NİN YIKILIŞI
(650-656/1252-1258)

1. Mengü'ye Kadarkı Kağanlar Dönemi	183
a. Ögedey (626-638/1229-1241)	187
b. Güyük (644-645/1246-1248)	199
2. Mengü'nün (649-657/1251-1259) Han İlan Edilişi	207
3. Mengü'yü İslam Dünyasını İstilaya İten Sebepler	209
a. Genişleme İsteği	210
b. İsmaililerle ve Halife ile İlgili İstihbarat	214
c. İstilada Hıristiyan Tahriki ve Moğol Ordusundaki Hıristiyan Unsurlar Meselesi	216
4. Görevin Hülâgû'ya Verilmesi, Hazırlık Safhası ve Seferin Başlaması	231
5. İsmaililerin Ortadan Kaldırılışı	237
6. Hülâgû'nun Daha Sonraki Harekatı	248
7. Bağdat'ın Muhasarası	262
8. Bağdat'ın Düşüşü	273
a. Son Abbâsi Halifesi Müsta'sım'ın Öldürülüşü	283
b. İbnü'l-Alkâmî'nin İşbirlikçiliği Hakkında	288
c. Bağdat'taki Şi'ilerin Tavrı	298
d. Katliam ve Yağmanın Boyutları	305
SONUÇ	311
İNDEKS	315

Kısaltmalar

a.e.	: Aynı eser
a.mlf.	: Aynı müellif
a.y.	: Aynı yer
b.	: Bin, İbn
bibl.	: Bibliyografya
bk.	: bakınız
BSOAS	: <i>Bulletin of the School of Oriental and African Studies</i>
CAJ	: <i>Central Asiatic Journal</i>
DİA	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
DİFD	: <i>Darülfünun İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Hz.	: Hazreti, hazretleri
hş	: Hicri Şemsi
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İng.	: İngilizce
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
JA	: <i>Journal Asiatic</i>
km.	: Kilometre
krş.	: Karşılaştırınız
md.	: Madde
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden (Tahkik eden)
(ra)	: Radıyallahü anh
(sas)	: Sallallahü aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
trc.	: Tercüme, tercüme eden
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
v.dğr.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve saire
y.	: Yıl
ys.	: Yersiz, baskı yeri belirtilmemiş
yy.	: Yüzyıl

Önsöz

Dünya tarihinin gelmiş geçmiş en büyük istilâ hareketlerinden birisi sayılan Moğol istilâsı, İslâm Tarihi'nin son derece önemli ve en ilgi çeken olaylarından biridir. Moğol istilâsını sadece Cengiz devrine tahsis etmemelidir. Cengiz'in ölümünden çeyrek asır sonra torunlarından Hülâgû tarafından gerçekleştirilen ve Cengiz devrinde istilâ edilen toprakların yeniden işgali anlamına gelmekle birlikte, aynı zamanda Bağdat'ın zapt edilmesinin, Abbâsî Devleti gibi uzun soluklu bir hanedanla, ortaya çıktıkları andan itibaren Müslüman camia arasında korku salan marjinal bir grup olan İsmâilîlerin tarihe gömülmesinin, söz konusu Moğol istilâsının ikinci ayağını teşkil ettiği veya ilkinin mütemmimi mahiyetinde olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

İşte biz önemine binaen ve bu sahada müstakil bir çalışma yapılmadığını gördüğümüz için Moğol istilâsının her iki devrini araştırma konusu yapmak istedik. Belki sadece bir devrin istilâsı bile başlı başına bir tez konusu iken bizim her iki devri bir arada incelemeye çalışmamızın sebebi, Moğolların tarih sahnesine çıkışlarından İslâm ülkelerine doğru yürüyüşlerini başlatan amillere, Hârizmşâhlar Devleti'ni yıkışlarından, bu devletin zengin şehirlerini yerle bir edişlerine ve Moğolistan'a çekildikten çeyrek asır sonra istilâyı yeniden başlatıp Abbâsî Devleti'ni tarihten silerek Bağdat'ı ele geçirişlerine

kadarki olaylara belli bir uyum içinde, istîlâ hareketinin sey-
rinde kopukluğa meydan vermeden bütün halinde bakma is-
teğimizdir. Tarifimizden de anlaşılacağı üzere Afganistan,
Hindistan, Anadolu gibi İslâm topraklarıyla, Çin, Uzakdoğu,
Rusya ve Doğu Avrupa gibi diyarların işgallerini çalışmamızın
dışında tuttuk.

Araştırmamızı iki bölüm üzerine kurduk. Birinci Bölüm'de Cengiz Devri Moğol İstîlâsı'nı ele almaya çalıştık. Bu bölümde önce Moğolların tarih sahnesine çıkışlarını, nasıl bir millet olduklarını, yaşadıkları çevreyi, iklimi ve hayat şartlarını özetle inceledik. Bu konuda bizzat Moğollar tarafından yazılmış, bir nevi resmi tarih gibi değerlendirilebilecek *Moğolların Gizli Tarihi* adlı eserle, Moğol hizmetinde yüksek mevkilerde bulunmuş iki Müslüman devlet adamının Reşîdüddîn et-Tabib ile Ata Melik Cüveynî'nin eserlerinden yararlandık. Ondan sonra Moğolları İslâm dünyasını istîlâya sevk eden sebepleri tahlil ettik. Hârizmşâh Muhammed'in meydan verdiği Otrar katliamı ise hakikaten facia olarak nitelendirilebilecek ve Cengiz'in Hârizmşâhlar üzerine yürümesini mazur gösterecek zahiri sebeptir. Bizim açımızdan İslâm aleminin zenginliğini incelememizin faydası, Müslüman Coğrafyacılarla ve eserleriyle tanışmak olmuştur.

Cengiz'in Hârizmşâh karşısında kısa sürede büyük başarılar kazanmasını yadırgamamak gerekir. Çünkü devleti dışarıdan ne kadar heybetli ve muhteşem görünürse görünsün Hârizmşâh Muhammed, asker millet bütünleşmesini sağlayamamış, ordusunu ve komutanlarını kontrol altına alamamış, annesi Türkan Hatun'un ikinci bir devlet başkanı gibi hareket etmesini önleyememiş, ülkesine yeni kattığı topraklarda kendini kabul ettirememiş, devlet teşkilatına istikrarlı bir yapı kazandıramamıştı. Üstelik askeri yanlışlar yapmak suretiyle hasmının işini iyice kolaylaştırmıştı. Dolayısıyla Cengiz, Hârizmşâh diyarını baştan başa istîlâ etmiş, yakmış yıkılmış, yağmalamış, tarihin o güne kadar şahit olmadığı toplu katliamlar yapmış, sonra da ülkesine dönmüştür.

Tezimin ikinci bölümünde Hülâgû Devri Moğol İstîlâsı'na yer verdik. Ancak kesintiye ve kopukluğa sebep olmasın diye Cengiz'den sonra büyük Moğol hanı olarak yerine geçen Ögedey, Güyük ve Mengü dönemlerinde Moğol İslâm alemi ilişkilerinin hangi mecrada seyrettiğine kısaca temas ettik. İstîlâ edilen Müslüman muhitte ve komşu İslâm ülkelerine karşı Moğolların nasıl bir icraat sergilediğine baktık. Sonra Hülâgû İstîlâsı'nın başlangıcını, hazırlık dönemini, yolculuk sırasında meydana gelen olayları inceledik. İsmâîlîlerin ortadan kaldırılışını gördük. Halife Müsta'sım'la Hülâgû'nun yazışmalarını ve mektuplarını ele aldık. Abbâsî Devleti'ndeki mezhep çatışmalarına, bunun saraya yansımalarına, Vezir İbnü'l-Alkâmi ile Devatdar-ı sağır Mücahidüddin Aybeg'in rekabetine genişçe yer verdik. Bağdat muhasarası, şehrin düşmesi, Müsta'sım'ın teslimi, hazinelerini ortaya çıkarması ve öldürülmesi de yine ikinci bölümün konularını teşkil ediyor. Bu bölümde araştırdığımız iki mevzu var ki, bizce çok önemli. İstîlâda bir Hıristiyan tahriki olup olmadığı konusu ile tahribatın boyutları ve bu minval üzere kütüphanelerin yok edilmesi meselesi.

Bizi Moğol İstîlâsı ile ilgilenmeye yönelten ve bu konuda yapılacak bir çalışmanın faydalarına işaret eden, çalışma süresince yakın ilgilerini gördüğüm değerli Hocam Prof.Dr. Mustafa FAYDA'ya, yükümü hafifletmeye ve daha verimli çalışmamı sağlamaya gayret gösteren eşime ve çocuklarıma, kütüphane çalışmalarım sırasında, özellikle son dönemde yardımcı olan sayın dostlarımıza, kendilerini gerçekten çok fazla yordüğüm Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi'nin kıymetli mensuplarına kalbi teşekkürlerimi sunmak benim için vazgeçilmez bir borçtur.

H. Ahmet ÖZDEMİR

Kaynaklar

Moğol Tarihi incelemelerinde çağdaş kaynakların Moğolca, Uygurca, Çince, Gürcüce, Ermenice, Farsça ve Arapça gibi çeşitli dillere ve geniş bir alana dağılmış bulunması, bu konuda araştırma yapacakların kaynakları bütünüyle ihatasını engelleyen hususlardandır. Ancak Türk Tarihi ile bağlantısından dolayı Cumhuriyetin ilk dönemlerinde bu tarihe ait bazı kaynakların ve önemli araştırmaların gerek tercüme edilmek, gerekse edisyon kritiği yapılmak suretiyle araştırmacıların hizmetine sunulmasının belli noktalarda kolaylıklar sağladığı da bir gerçektir.

Araştırmamızda elimizden geldiğince çağdaş kaynaklara ulaşmaya çalıştık. Çağdaş kaynakların yokluğu veya ulaşılabilirlik durumundaysa karşılaştığımız güçlükleri muahhar kaynaklar vasıtasıyla aşma yolunu tercih ettik. Bunu yaparken çağdaş kaynaklardan yararlanan ve nakilde bulunan muahhar kaynaklara öncelik verdiğimizizi ayrıca belirtmeliyiz. Kaynaklarımızın müellifleri, ya bizzat görgü tanığıdır, ya görgü tanıklarının ifadelerine başvurmuşlardır ya da kendilerinden öncekilerin eserlerine ve bilgilerine dayanmışlardır. Bu durumda önce görgü tanığı olanların, sonra görgü

tanıklarının ifadelerine başvuranların, en son da kaybolmuş ilk kaynaklardan iktibas yapanların ve daha sonraki çağlarda gelenlerin eserlerine müracaat kaçınılmaz hale gelmektedir. Nitekim biz de öyle yaptık.

Moğol dilinin yazılı belgelerine, XIII. yüzyılın ikinci devresinde rastlamaya başlıyoruz. *Moğolların Gizli Tarihi*¹ adlı eserin ortaya çıkarılmasıyla, Moğollarda edebiyat ve yazının kesintiye uğramadığı anlaşılmıştır.

Destani üsluptaki en önemli eski eser, tanıtmaya çalışacağımız *Moğolların Gizli Tarihi* adlı eserdir. Eser, on iki bölümden ibaret olup Moğol araştırmalarında gayet önemli yer tutmaktadır. Bu kitap, efsanevi menşeden başlayarak Ögedey'in zamanına kadar Moğollar hakkında en eski bilgileri içine almaktadır. Kimin tarafından yazıldığını bilmiyoruz. Yalnız en sonundaki "kolophon" unda "Büyük kurultay toplandığı zaman, Sıçan yılının 7. ayında, Kelüren Nehri'nin Köde'e Adası'nda, Dolo'an-Boldak ve Şilğinçek mevkileri arasında saray kurulmuşken yazılıp tamamlandı."² denmesinden eserin 1240 yılında tamamlandığını anlıyoruz.

Şüphesiz eserde yer alan hâdiselerin birçoğu görülerek ve zamanında yazılmıştır. Bazı yerlerinde fuzuli tekrarların ve atlamaların bulunması, yazarın eserini son bir kontrolden geçirmedeğini göstermektedir. Fakat bu sadelik kitabın değerini azaltmaz, bilakis arttırır. Eserin, Uygur alfabesiyle yazıldığı tahmin edilen aslı tam metin halinde henüz bulunamamıştır. Araştırmalara esas teşkil eden nüshalar, ancak Çin alfabesiyle yazılmış olanlardır. Eser üç kısımdan ibarettir:

1. Çin alfabesiyle transkripsiyon halinde yazılmış Moğolca metin: *Manghol-un Niuça Tobça'an*,
2. Moğolca metnin kelime kelime satır arası Çince tercümesi: *Interlinearversion*,

1 *Moğolların Gizli Tarihi*, Manghol-un niuça tobça'an (Yüan-ch'ao pi-shi) (trc. Ahmet Temir), Ankara 1948.

2 *Gizli Tarih*, 282.

3. Her bölümün sonunda Çin edebi dili ile özet halinde tercümesi: *Yüan-cha'o pi-shi*.

Eseri ilim alemine tanıtanlar Çinliler olmuştur. Kitabın Çin alfabesiyle basılı 8-9 nüshası bulunmakta olup, ayrıca Çince tarihlerde de izine rastlanmasından kaynak olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra Batılı şarkiyatçılarda fark edilen eserin değişik dönemlerde neşir ve tercüme faaliyetlerine tabi tutulduğu görülür. Bunlar arasında Alman Haenisch'inki emek mahsulü bir çalışma olarak öne çıkar

Türk tarih ve dilcilerince de eskiden beri bilinen³ bu eser, Akdes Nimet Kurat'ın bir yazısı⁴ ile tam anlamıyla aydınlatılmıştı. TTK tarafından 1943 yılında *Gizli Tarih*'i tercüme etmekle görevlendirilen Ahmet Temir beş yıllık bir çaba sonunda eseri Alman Haenisch'in çalışmasından dilimize kazandırmıştır. Yalnız Türkçe tercüme, sadece Haenisch'in tercümesinden aktarma yapmaktan ibaret bir çalışma olarak değerlendirilmemelidir. Temir'in çalışmasında Haenisch'in transkripsiyonu, Moğolca-Çince-Almanca Sözlüğü ve Almanca tercümesi esas alınmış; Kozin'in transkripsiyonu, Moğolca-Türkçe Sözlüğü, Rusça tercümesi ve Ye Teh-hui'un Çince nüshası ile karşılaştırılmış, tercüme esnasında mümkün olduğu kadar Moğolca metne sadık kalınmış ve manzum kısımlar Kozin'e göre tertip edilerek mısra mısra çevrilmiştir.

Eser, Cengiz'in atalarından, Moğolların Cengiz'e kadarki tarihlerinden, Cengiz'in çocukluğundan, babasının ölümü üzerine ailecek yaşadığı çileli hayattan, Kurultay'da han seçilerek Bozkır'ın değişik yörelerine yayılmış Moğol boylarını hakimiyeti altında toplayışından, Tatarlarla, Kereitlerle ve

3 Krş. Wilhelm, Barthold, *Türk Edebiyatı Tarihi* (trc. Fuat Köprülü), İstanbul 1928, 263, 278; Ahmet Temir, "*Moğolların Gizli Tarihi*, Haenisch Tarafından Neşredilen Metin ve Lügatin Tasviri", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, 349-351, İstanbul 1942; Abdülkadir İnan, "*Moğolların Gizli Tarihi*, S. A., Kozin, Sokrovenoye Skazanie (*Yüan-çao bi-şi*, I), Moskova-Leningrad, 1941, 619 s.", *Belleten*, sy. 21-22, 121-126, Ankara 1942.

4 "*Yüan-ch'ao pi-şi* yahut *Yüan-çao bi-şi* (*Moğolların Gizli Tarihi*)", DTÇF Der-gisi, c. II, sy. 3, 469-474, Ankara 1944.

Naymanlarla savaşlarından, Çin seferinden... Ögedey zamanına kadarki Moğol tarihini ihtiva eder. Özellikle hakkında neredeyse hiç malumat bulunmayan ilk dönemler için verdiği bilgiler açısından gayet önemli ve vazgeçilmez bir kaynaktır. Bu bakımdan hiçbir tarihi kaynakta bulamadığımız malumatı *Gizli Tarih*'te fazlasıyla ve olanca açıklığıyla buluruz.

Moğol istîlâsını yazan İslâm tarihçilerinden üçü bu devir ile çağdaştır. Ebu Ömer b. Siraciddin Muhammed el-Cûzcânî'nin *Tabakât-ı Nâsırî*'si, İbnü'l-Esîr'in meşhur *el-Kâmil fi't-târih*'i ve Şihabüddin Muhammed b. Ahmed en-Nesevî'nin *Siratü's-Sultan Celalüddin Mengüberti*'si vazgeçilemez kaynaklardır. Ancak bu üç tarihçiden hiçbirisi Cengiz Han ile komutanlarının seferlerinin tam bir tarihini yazamamışlardır. Çünkü adı geçen tarihçilerimiz o karışık zamanların olaylarının ancak bir kısmını öğrenebilecekleri mekanlarda bulunuyorlardı.

Kadı Minhacüddin Osman b. Siracüddin el-Cûzcânî (660/1261)'nin *Tabakât-ı Nâsırî*'si bir umumi tarihtir.⁵ Eser, Hindistan dahil olmak üzere Asya kıtasında hüküm sürmüş Müslüman hanedanlara tahsis edilmiştir. İlginçtir, tarihçimiz bu eserinde İslâm öncesi devirlerde hüküm sürmüş Fars ve Yemen hükümdarlarını da anlatmıştır. Eserin bizim açımızdan önemi ise Moğol hanları tarihine yer veriyor olmasıdır. Cengiz'den başlayıp oğulları Çuçi, Çaçatay, Ögedey ve Tulî'nin, sonra da Güyük, Batu, Mengü ve Hülâgû gibi torunlarının tarihi bu eserde mevcuttur.

Cûzcânî, babası gibi Gur Sultanları hizmetinde büyük makam sahibi görevlilerdendi. Özellikle yaşadığı döneme ve Afganistan tarihine ait ilk elden bilgiler verir. Cûzcânî, Cengiz

5 Ebu Ömer Minhacüddin Osman b. Muhammed el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, (nşr. Abdülhay Habibi), I-II, Tahran 1984. *Tabakât-ı Nâsırî*, kaynaklarımız arasında mutlaka zikredilmesi gereken önemli bir eserdir, *Tabakât-ı Nâsırî*'nin, Abdülhay el-Habibi tarafından tahkik edilmiş olan nüshasından ve özellikle Major (Binbaşı) H. G. Raverty tarafından yapılan İngilizce tercümesinden istifade ettik. İngilizce tercüme, askeri olayları tahlil ve dönemin silahlarını tanımak bakımından belki asıl nüshadan daha önemlidir.